

ӘОЖ 378.147:81'373; МҒТАР 14.25.09
<https://doi.org/10.47526/2023-2/2664-0686.32>

А.Н. ОРАЗ

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің PhD докторанты
(Қазақстан, Астана қ.), e-mail: Aydana.oraz.1997@mail.ru*

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА ЛЕКСИКАЛЫҚ DAҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘДІСТЕРІ (қазақ тілінде оқытпайтын сыныптарда)

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ тілін оқытуда лексикалық дағдыларды қалыптастырудың әдістемесі қарастырылады. Зерттеу барысында лексикалық дағдыларды қалыптастыруға бағытталған жаттығулар кешені әзірленіп, ұсынылды. Мақалада мектепте қазақ тілін оқытуда лексикалық дағдыларды ортадан жоғары деңгейде қалыптастыру процесі нысан ретінде қарастырылады. Лексикалық дағдыларды қалыптастыру мәселелері бүгінгі таңда көптеген тіл мамандары мен әдіскер ғалымдардың еңбектерінің зерттеу нысанына айналып отыр. Отандық әдебиеттер мен шет тілдерін оқыту практикасын талдау нәтижесі лексиканы оқыту процесіндегі басты мәселелердің бірі – лексикалық дағдыларды қалыптастыру деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Жалпы білім беретін мектептердегі оқу үдерісінде қазақ тілі сабақтарын дәстүрлі тәсілмен жүргізу лексикалық дағдыларды жоғары деңгейде қалыптастырып жатыр деп айта алмаймыз. Сондықтан да мақаланың мақсаты – оқытудың жоғары сатысында лексикалық дағдыларды дамытуға бағытталып әзірленген тапсырмалар кешенінің тиімділігін тексеру. Зерттеу жұмысын жүргізу барысында мақала тақырыбына сәйкес келетін әдістер кешені қолданылды: тікелей бақылау әдісі, сипаттамалық, деректерді салыстыру, алынған ақпаратты жалпылау және түсіндіру. Педагогикалық тәжірибені зерттеу, әдістемелік эксперимент және сауалнама сияқты эмпирикалық әдістер қолданылды. Зерттеу нәтижесі мектеп оқушыларына қазақ тілін оқытуда толық қалыптасқан лексикалық дағдыларсыз нәтижелі оқу үрдісін жүргізу мүмкін емес деген болжамды растап, лексикалық дағдылар тілдік қатынасқа түсуге мүмкіндік беретін өнімді әрекетті дамытуға бағытталуы тиіс екендігі анықталды.

Кілт сөздер: лексикалық дағды, лексикалық құзыреттілік, сөйлеу дағдысы, тіл үйрету әдістемесі, лексикалық жаттығулар.

A.N. Oraz

*PhD Doctoral Student of L.N. Gumilyov Eurasian National University
(Kazakhstan, Astana), e-mail: Aydana.oraz.1997@mail.ru*

Methods for Forming Lexical Skills in Teaching the Kazakh Language (in classes with non-Kazakh language of instruction)

***Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

Ораз А.Н. Қазақ тілін оқытуда лексикалық дағдыларды қалыптастырудың әдістері (қазақ тілінде оқытпайтын сыныптарда) // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2023. – №2 (128). – Б. 408–422. <https://doi.org/10.47526/2023-2/2664-0686.32>

***Cite us correctly:**

Oraz A.N. Qazaq tilin oqytuda leksikalıyq dagdylardy qalyptastyrudyn adisteri (qazaq tilinde oqytpaityn synyptarda) [Methods for Forming Lexical Skills in Teaching the Kazakh Language (in classes with non-Kazakh language of instruction)] // *Iasauı universitetinin habarshysy*. – 2023. – №2(128). – B. 408–422. <https://doi.org/10.47526/2023-2/2664-0686.32>

Abstract. This article discusses the methodology for the formation of lexical skills in teaching the Kazakh language. In the course of the study, a set of exercises aimed at the formation of lexical skills was developed and presented. The process of forming lexical skills in teaching the Kazakh language at school is considered at a level above the average. The problems of the formation of lexical skills today are becoming the subject of study of the works of many linguists and methodologists. The results of the analysis of domestic literature and the practice of teaching foreign languages allow us to conclude that one of the main problems in the process of teaching vocabulary is the formation of lexical skills. It cannot be said that conducting Kazakh language lessons in the traditional way in the educational process in secondary schools forms lexical skills at a high level. Therefore, the purpose of the article is to test the effectiveness of a set of tasks designed to develop lexical skills at the highest level of education. During study, we have used a set of methods that corresponded to the topic of the article: the method of direct observation, descriptive, data comparison, generalization and interpretation of the information received. Empirical methods were also used as a study of pedagogical practice, a methodological experiment and a survey. The results of the study confirmed the assumption that without fully formed lexical skills it is impossible to conduct an effective educational process when teaching the Kazakh language to schoolchildren, and it was found that lexical skills should be aimed at developing productive activities that allow for language communication.

Keywords: lexical skills, lexical competence, speaking, language teaching methods, lexical exercises.

А.Н. Ораз

*PhD докторант Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева
(Казахстан, г. Астана), e-mail: Aydana.oral.1997@mail.ru*

Методы формирования лексических навыков при обучении казахскому языку (в классах, с не казахским языком обучения)

Аннотация. В данной статье рассматривается методика формирования лексических навыков при обучении казахскому языку. В ходе исследования был разработан и представлен комплекс упражнений, направленных на формирование лексических навыков. Процесс формирования лексических навыков в обучении казахскому языку в школе рассматривается на уровне выше среднего. Проблемы формирования лексических навыков сегодня становятся предметом изучения трудов многих лингвистов и ученых-методистов. Результаты анализа отечественной литературы и практики преподавания иностранных языков позволяют сделать вывод, что одной из основных проблем в процессе обучения лексике является формирование лексических навыков. Нельзя сказать, что проведение уроков казахского языка традиционным способом в учебном процессе в общеобразовательных школах формирует лексические навыки на высоком уровне. Поэтому целью статьи является проверка эффективности комплекса заданий, предназначенных для развития лексических навыков на высшей ступени обучения. В ходе исследования использовался комплекс методов, соответствующих теме статьи: метод непосредственного наблюдения, описательный, сопоставление данных, обобщение и интерпретация полученной информации. Также использовались эмпирические методы как исследование педагогической практики, методический эксперимент и опрос. Результаты исследования подтвердили предположение о том, что без полноценно сформированных лексических навыков невозможно ведение эффективного учебного процесса при обучении казахскому языку школьников, и было установлено, что лексические навыки должны быть направлены на развитие продуктивной деятельности, позволяющей осуществлять языковое общение.

Ключевые слова: лексические навыки, лексическая компетенция, говорение, методика обучения языку, лексические упражнения.

Кіріспе

Белгілі бір тілді меңгерту үшін ең алдымен сол тілдің лексикасын оқытудың ерекшелігін білу маңызды. Адам қай тілде сөйлегісі келсе де, сөздік қордан өзіне қажетті лексикалық тұлғаларды білмесе, біріншіден, айтайын деген ойын жеткізе алмайды, екіншіден, басқа біреудің сөзін, ойын түсінбейді. Осы орайда, сөйлеу әрекеті, сөйлеуді қалыптастыру мен қабылдау әрекеттерін көпжақты деп қарастырамыз. Мысалы, сөйлеу әрекеті деп белгілі бір дәрежеде тіл белгілерін пайдалану арқылы сөйлеуші өзінің іс-әрекетін, мінез-құлқын көрсете алады десек [1], Л.Выготский бұл тұжырымды неғұрлым тарылтып, сөйлеу әрекетінің тілдік белгілерін «ынталандыру құралы (стимул-средство)» ретінде әрекет ететін дүние деп түсіну керек дейді. Яғни бұл әрекетті сөйлеуді жүзеге асыру мен оны қалыптастыруда алдын-ала жоспарланған мақсатты әрекет ретінде тануымыз керек деген пікір айтады [2]. Сондай-ақ сөйлеу әрекетінің компоненттері де әртүрлі болады. Әдетте, бұл ақыл-ой әрекеттері, мысалы, сөйлеуді жоспарлау және сөйлеу органдарының қызметі сияқты сыртқы әрекеттерді және олардың өзара байланысы мен тәуелділігін анықтау секілді ерекшеліктерден тұрады.

Кез келген тілді үйренуде, біріншіден, оның әр түрлі тілдік аспектілерін меңгеру, екіншіден, қарым-қатынас құралы ретінде қолдана білуге дағдылану оқыту процесіндегі ең күрделі мәселелердің бірі. Тілді жүйелі түрде үйрену мектептен басталатындықтан, оны оқыту қазіргі ғылымдардың, атап айтқанда лингвистиканың, психологияның, педагогиканың соңғы жетістіктеріне сүйенетіні сөзсіз. Осы тұрғыда елімізде қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытудың ғылыми негізі жан-жақты қарастырылып жатыр, десек те, лексикалық дағдыларды қалыптастыруда тұжырымдалған ғылыми қағидалар, қорытындылар қазақ тілін оқыту әдістемесі ғылымын теориялық тұрғыдан толықтыруды қажет етеді. Зерттеу қорытындылары қазақ тілін екінші тіл ретінде оқытатын сыныптарда лексиканы оқыту сапасын жетілдіруге, оқыту барысында оқушының психикалық күйін анықтай отырып, оқытуды нәтижелі ететін әдістер бойынша жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Лексикалық дағдыларды қалыптастыруда теориялық және әдіснамалық, қолданбалы сипаттағы практикалық ойлауды психикалық үрдістер жүзеге асырады. «Психиканың түйсіну, қабылдау, ойлау немесе қиял үрдістерінің ұйымдасқан жүйесі ретінде зерттелуі бүгінде осы үрдістердің өздерін игеруді ғана емес, сонымен қатар жүйелер мен жалпы объектілердің табиғаты жөніндегі түсініктерді тереңнен қайта ұғынуды талап етеді. Психикалық үрдістердің дамуы мен құрылымы жайлы түсініктерді қалыптастыру әуел бастан психологияның өзінің ауқымынан тысқары методологиялық сипаттағы мәселелерге көңіл бөлуді қажет етеді» [3, 3-б.]. Тіл үйренудегі психологиялық процестер әрекет арқылы дамиды деп айтуымызға болады. Бұл көзқарасты алғаш психолог Л.Г. Выготский ұсынған [2, 20-б.]. Кейіннен бұл қағиданы А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурия, т.б. өз еңбектерінде қолдады. Тіл үйретудің ғылыми негіздерінің бірі психологиялық жағы И.А. Зимняя, Б.Б. Беляев, А.Н. Леонтьев, К. Оразбекова, Е. Суфиев, т.б. еңбектерінде айтылған. Бұл оқу құралдарында шет тілін оқытуда психология ғылымының атқаратын рөлі, өзге тілді үйренудің психологиялық заңдылықтары, ерекшеліктері, сабақ тиімділігінің психологиялық аспектілері кеңінен баяндалған. Зерттеулер жоғарыда аталған ғалымдар А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Л.С. Выготский сияқты көрнекті психологтардың адам әрекеті, сөйлеу механизмі жөніндегі ғылыми еңбектеріне негізделіп жазылған еді.

Тілді, лингвистикалық жүйеде сарапталған тілдік бірліктерді оқыту әрекетінде субъектілердің сан қырлылығы оқыту әдістемесінің ғылымаралық сипатын танытады.

Танушы тұлғаның оқу әрекеті барысындағы түрлі жай-күйі мен мотивациялық қырлары әдістеме ғылымында субъектінің психофизиологиялық ерекшелігімен тығыз бірлікте қарастыруды қажет етеді. «Сөз психологиясын, сөз тудыру механизмдерін зерттеп білу, адам психофизиологиясы функциясының дамуы (П.П. Блонский, Б.Г. Ананьев, С.Л. Рубинштейн, Н.И. Жинкин және т.б.) аталған ұғымдардың әдістеме ғылымының дамуына тиімді әсерін тигізіп қана қоймай, «әдістемелі» психологияның меншігіне жүктеді (В.А. Артемов, Г.В. Репкин, Б.А. Бенедиктов, Г.В. Карпов)» [4, 14-б.].

Психологтардың пікіріне сүйенсек, тіл үйретуде оқушының ойлау қабілетіне, оның ана тілінен алған біліміне сүйеніп, екінші тілде сөйлеу дағдыларын саналы қалыптастыру пайдалы. Сонда ғана қажетті дағдылар орнықты, нық қалыптасады. Психолог С.Л. Рубинштейн: «Дағды саналы түрде автоматтандырылған қимыл-әрекет түрінде көрінеді, ал сонан соң әрекеттің автоматтанған тәсілі ретінде қызмет атқарады», - дейді.

Ғалым Ф. Оразбаева лексиканы оқытуға байланысты: «Лексиканы оқытуда сөзге үлкен мән беріледі» деп, әр сөзді орынды қолдану арқылы өз ойын жүйелі жеткізуге болатындығын айтады [5, 100-б.]. Тілдегі сан алуан мағыналы сөздерді түсініп, талдап, таңдап қолдануда лексикалық дағдылардың қалыптасуының мәні аса зор. Демек, сөйлеу әрекеттері мен тілдік лексикалық құралдарды егіз ұғым ретінде қарастырмаса, тіл үйренуде тілдік қатынасқа түсудің тиімді әдісін анықтау мүмкін емес. Сондықтан да қазақ тілін оқытуда лексикалық дағдыларды қалыптастырудың әдістемесін ғылыми зерделеу жұмысымыздың негізгі міндеті ретінде қарастырылады.

Зерттеу әдістері

Зерттеуде тілді оқытуда лексикалық дағдыларды қалыптастыру мәселесі аясында әдебиеттерге, отандық және шетелдік зерттеулерге шолу жасалды. Ғалымдардың еңбектерінің негізінде теориялық деректерді зерттеу мен талдау әдістері қолданылды. Осы мақаланы жазу барысында педагогикалық зерттеулерді жүргізудің теориялық және практикалық әдістері қатар жүргізілді. Атап айтқанда, жұмыстың әдіснамалық базасы ретінде жалпы дидактикалық принциптер негізге алынып, эксперимент нәтижесінде лексикалық дағды қалыптастыру барысында оқушыларда кездесетін оқу үдерісіндегі бірқатар мәселелер анықталды.

Жоғары сынып оқушыларының лексикалық дағдыларының қалыптасу деңгейін бағалау мен еркін қарым-қатынасқа түсуде лексикалық дағды қалыптастырудың маңызын ашу үшін әдістемелік эксперимент өткізілді. Эксперимент жүргізу үшін 2 топ құрылды: эксперименттік және бақылау. Эксперименттік топқа (ЭТ) 9-А, ал бақылау тобына (БТ) – 9-Б сыныптары алынды. Әр сыныптан 13 адам қатысты. Жұмыс үш кезеңде жүргізілді. Бірінші кезеңде біз жоғары сынып оқушыларында лексикалық дағдылардың қалыптасуының бастапқы деңгейін анықтадық. Екінші деңгейде (қалыптастырушы эксперимент) жоғары сынып оқушыларына лексикалық дағдыларды қалыптастыру бойынша мақсатты жұмыс жүргізілді. Аптасына 2 сабақтан жүргізіліп отырды. Содан кейін нәтижелерге диагностика жасалып, лексикалық дағдылардың қалыптасу деңгейіндегі өзгерістер анықталды.

Анықтаушы кезеңде біз лексикалық дағдылардың қалыптасуының бастапқы деңгейін бағалап, проблемаларды анықтадық. Екінші кезең – жасалған эксперимент жоспарын тікелей жүзеге асыруға арналды. Бұл практикалық кезеңнің барысында балалармен тікелей жұмыс жүргізілді. Үшінші кезеңде мәлімдеме жасалды, яғни біз нәтижелерді өңдедік, алынған деректерді талдадық, зерттеу барысында алынған сапалық және сандық сипаттамаларға статистикалық өңдеу жүргіздік. Сондай-ақ, алынған нәтижелер өзара салыстырылды (мысалы, анықтау кезеңінің нәтижелері бақылау кезеңінің нәтижелерімен). Алынған нәтижелер бойынша эксперименттің қалыптастырушы кезеңінде атқарылған жұмыстың тиімділігі туралы қорытынды жасалды.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмысты ұйымдастыру кезінде келесі ережелер ескерілді:

1. Зерттеу мақсаты мен гипотезасына сәйкес келетін оқу процесіне әдейі өзгерістер енгізуден тұрды;

2. Эксперименттік жұмыс Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарына сәйкес әзірленген (Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде №29031 болып тіркелген) оқу бағдарламасының негізінде орта мектептің жоғары сыныбына бекітілген қазақ тілін оқыту бағдарламасына сәйкес жүргізілді;

3. Жұмыс лексикалық дағдыларды дамытуға бағытталған оқу тапсырмаларының кешенінің тиімділігін зерттеу үшін жүргізілді.

Экспериментке жалпы 26 адам қатысты. Оның ішінде 13 адам бақылау тобында, 13 адам эксперименттік топта болды. Лексикалық дағдыларды қалыптастыру кезіндегі тапсырмаларды орындау барысындағы мәселелерді анықтау мақсатында қосымша сауалнама жүргізілді.

Талдау мен нәтижелер

Лексикалық құзыреттілік кез келген тілді екінші тіл ретінде оқытуда негізгі компоненттердің бірі болып табылады, өйткені лексикалық дағдыларды қалыптастырмай сол тілдегі ақпараттарды қабылдау немесе қолдану мүмкін емес [6, 394-б.]. Сондықтан да лексикалық дағдыларды қалыптастыруда коммуникативтік құзыреттілік мәселесіне де ерекше тоқталуымыз керек. Коммуникативтік құзыреттілік қазіргі шет тілдерін оқыту әдістемесінде белгілі бір компоненттерден (құзыреттерден) тұратын бірлік ретінде қарастырылады. Тілдерге арналған жалпы Еуропалық анықтамалық жүйенің авторлары [7, 108-б.] коммуникативтік құзыреттіліктің келесі компоненттерін ажыратып көрсетеді:

- лексикалық, грамматикалық, семантикалық, фонологиялық, орфографиялық, орфоэпиялық құзыреттерді қамтитын лингвистикалық құзыреттілік;

- социолингвистикалық құзыреттілік;

- дискурсивті (принциптерді білу) прагматикалық құзыреттілік, функционалдық (коммуникативтік функцияларды орындау үшін қолданылатын принциптерді білу) және тілдік бағдарламалау құзыреттілігі.

Тілді үйретудің деңгейлерінде оқушының барлық құзыреттіліктерін қалыптастыруда ең алдымен тілдік, (лексикалық, грамматикалық), фонетикалық (орфоэпиялық, орфографиялық), сөйлеу (жазылым, айтылым, тыңдалым) қабілеттерін дамытудың маңызы зор. Лексикалық құзыреттілік тілдер үшін жалпы Еуропалық анықтамалық жүйеде лексикалық бірліктерді білу және лексикалық, грамматикалық элементтерден тұратын сөздік қорды пайдалану мүмкіндігі ретінде анықталады. Лексикалық элементтерге тұрақты тіркестер (ауызекі тілдегі формулалар, фразалық идиомалар, бекітілген фреймдер, фразалық етістіктер, бекітілген тіркестер) және жеке сөздердің формалары жатады. Грамматикалық элементтер сөздердің жабық кластарына жатады (мақалдар, есімдіктер, предлогтар, көмекші сөздер). Алайда, бұл анықтама лексикалық құзыреттіліктің құрамы мен құрылымын толық көрсетпейді, сондықтан әдіскерлердің осы мәселеге деген көзқарасын талдап көрейік.

Лексикалық дағдылар продуктивті және рецептивті болып бөлінетіндігі белгілі. Нәтижелі лексикалық құзыреттіліктің негізгі – белсенді лексика. Мұнда білім алушылар өз ойларын ауызша немесе жазбаша білдіру үшін, сонымен қатар тыңдау мен оқу кезінде басқа адамдардың ойларын түсіну үшін қолданатын лексикалық материал. Ал рецептивті лексикалық дағдылар активті және пассивті лексикаға негізделген, бұл оқушының басқа адамдардың ойларын ауызша (тыңдау кезінде) және жазбаша (оқу кезінде) қабылдау арқылы түсінетін лексикалық қабаттар. Өнімді лексика әрқашан рецептивті лексиканың бөлігі болып табылады, ал пассивті лексиканың сыйымдылығы активті лексикаға қарағанда үлкен. Батия

Лауфер өз тәжірибелерінде пассивті лексиканың сыйымдылығы шет тілін үйрену процесінде белсенді лексиканың сыйымдылығынан он есе көп екенін дәлелдеді [8, 265-б.]. Ал ғалым Карин Агуадо сөзді түсіну оның сөйлеуде белсенді қолданылуын міндетті түрде қамтамасыз ете бермейтінін және керісінше оқушының белсенді сөздік қорына жататын сөзді оқу немесе тыңдау кезінде әрдайым түсіне бермейтіндігін айтады [9]. Лексикалық дағдыларға байланысты профессор Р.К. Миньяр-Белоручев лексикалық дағдының мәнін қабілет ретінде анықтап, оның қызметі нақты сөйлеуге байланысты ұзақ мерзімді жадтан сөз стандартын бірден шығару, оны сөйлеу тізбегіне қосу деп тұжырымдаған [15, 44–45-б.].

Лексикалық дағдылардың компоненттік негізін Э.Г. Азимов пен А.Н. Щукин ұсынады, олар сөздерді айту және лексикалық бірліктердің тіркесімі сияқты операциялармен қатар, сөздерді іріктеуге байланысты бірліктерді таңдау мен комбинацияның барабарлығын анықтайды [4, 133-б.]. Айта кету керек, сөз қолдану тек сөздерді білуді ғана емес, сонымен қатар оларды сөйлеу барысында орынымен дұрыс жұмсауды да қажет етеді. Бұл көп уақытты алатын міндет екі аспект бойынша жүзеге асады: лексиканы сөйлеу кезінде еркін қолдануды үйреніп қана қоймай, оны қарым-қатынаста да түсіну. Шет тіліндегі сөйлеудің лексикалық дұрыстығы, ең алдымен сөзді дұрыс жұмсауда, үйренуші тілдегі сөздердің дұрыс тіркесімінде, оның нормаларына сәйкестігінде, сондай-ақ ана тіліндегі баламаларымен салыстыру арқылы ерекшеленеді.

Сөздер біздің жадымызда оқшауланбайды, бірақ лексикалық бірлік деңгейінде құрылымдық қатынастардың екі түрін-догматикалық және синтагматикалық біріктіретін лексикалық – семантикалық қатынастардың күрделі жүйесіне енетіні белгілі. Синтагматикалық байланыстар – бұл сызықтық орналастыру деңгейі. Синтагма деңгейі – сөз тіркесі мен сөйлемдегі сөздердің байланысы. Синтагматикалық ассоциацияда «стақан» сөзін «сүт» сөзімен, ал «жақсы» сын есімін «бала» сөзімен байланыстыра оқытуға болады. 9–10 жастан бастап категориялық ойлау басым болады, сондықтан парадигматикалық байланыстар «жақсы» – «жаманмен», ал «стақан» сөзін «ыдыс» және т.б. байланыстырып оқыту тиімді.

Парадигматикалық байланыстар грамматикалық, фонетикалық және басқа парадигмалардың әртүрлі деңгейлерімен тікелей байланысты (мысалы, көпше зат есімнің қалыптасу парадигмасы, әр түрлі буындардағы дауысты дыбыстарды сәйкес орналастыру және т.б.) [11, 34-б.]. Сөздердің парадигматикалық немесе тікелей байланыстары лексикалық және грамматикалық парадигмалардың формальды деңгейін ғана емес (яғни, сөздің әртүрлі формалары деңгейінде), сонымен қатар синонимдер, антонимдер және контекстке жақын басқа сөздерді қамтитын семантикалық өрістер мен микрожүйелерді де қамтиды. Жалпы, біз «пассивті лексика – активті лексика» дихотомиясы ретінде емес, біртіндеп өнімді және рецептивті лексикалық күзіреттіліктің арасындағы айырмашылықты анықтайтын Биргит Хенриксеннің көзқарасымен келісеміз [12, 309-б.], яғни оқушылардың сөздік қоры бір-бірінен бөлек екі бөлікке бөлінбейді, кез келген тілді үйрену барысында лексикалық бірліктер пассивті лексикадан белсендіге және керісінше болып ауысып отырады.

Лексикалық дағдыларды қалыптастыру кезең-кезеңімен жүреді. Лексикалық дағдыларды қалыптастырудың бірінші кезеңі сөз туралы сенсорлық ақпаратты алудан басталады, екінші кезең оны қолдану, үшінші кезең оны шығармашылықпен ұштастыру. Әр кезеңде тілдік лексиканы игерудің белгілі бір стратегиялары қолданылады: ынталандырушы (білім алушылардың қызығушылықтарын оятып, эмоциясын білдіруге ықпал ету); графикалық ұйымдастырушыларды пайдалану стратегиясы (ақпаратты неғұрлым ыңғайлы қабылдау үшін «қысу» тәсілі, оқу материалын визуализациялау); лингвожүйелендіруші (сыни ойлауға бағытталған жаттығулар және игерілген лексиканы пысықтау, оны қолдану); ықтималды болжау стратегиясы (тілдік болжамды дамытатын жаттығулар жиынтығы); компенсаторлық (оқушылардың вокабулярында сөз тапшылығы кезіндегі қиындықтарды жеңуге бағытталған әрекеттер); рефлексивті стратегия (лексикалық материалды игеру

процесін бағалау, бақылау, жұмыс нәтижелерін интроспекциялау) [13, 16–18-бб.]. Бұл стратегиялар кезең-кезеңімен қолданылады және нәтижесінде лексикалық дағдыларды тиімді қалыптастыруға ықпал етеді. Экспериментте жоғарыда атап өткен лексикалық дағдыларды қалыптастыруға арналған үш кезеңді негізге алып, тапсырмалар құрастырдық. Алдымен эксперименттің гипотезасын растау үшін екі топтың білім деңгейлерін анықтау мақсатында арнайы тест түріндегі тапсырма алынды. Алынған сынақ қорытындысы бойынша екі БТ, ЭТ білім деңгейлерінің шамалас екендігін көрсетті. Сонымен, 1-топтағы орташа балл 3.53, ал 2-топта 3.92. Сапалық талдау нәтижелері 1 топта «5» – үш адам, «4» – бес адам, «3» – бес адам деген баға бар екенін көрсетеді. 2 топта «5» – төрт адам, «4» – төрт, «3» – бес адам. Алынған мәліметтерден ЭТ оқушыларында лексикалық дағдылардың даму деңгейі төмен деген қорытынды жасауға болады.

Алынған нәтижелерге сүйене отырып, эксперименттік топ 9-А сыныбының оқушыларына лексикалық дағдыларды дамытуға ықпал ететін арнайы әзірленген тапсырмалар кешені пайдаланылды. Ал бақылау тобына дәстүрлі әдіс бойынша оқу үрдісі жалғасты. Өз кезегінде екі топта да төмендегілер қатар ескерілді:

- екі топ үшін де оқу материалының бірдей мөлшерін оқыту;
- бірыңғай дидактикалық міндеттерді қою;
- бақылауға арналған тапсырма мазмұнының ортақтығы.

Негізгі орта білім беру деңгейіндегі «Қазақ тілі мен әдебиеті» оқу пәні бойынша оқушылардың білім, білік және дағдыға қойылатын талаптары «Шет тілін меңгерудің жалпы еуропалық құзыреті» деңгейлерін (B1, B2) негізге ала отырып, айқындалған. Оқыту пәнінің негізі нормативтік құжат мазмұнына сай тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым, тілдік бағдар бөлімдерін қамтуы тиіс болғандықтан, эксперименттің тапсырмалары осы негізде жасалды. «Тілді екінші тіл ретінде оқып-үйренудегі басты мақсат – сөйлеу әрекетін меңгеру екені белгілі. Тіл үйретуде сөйлеу әрекетінің түрлері – оқылым, тыңдалым, жазылым, айтылымды қатар дамытып отыру маңызды. Бұл дағдылар үйренетін тілде еркін қарым-қатынас жасауға, өзгелермен пікір алмасып, өз көзқарасын білдіре алуына, өз ойын сауатты және жүйелі түре жеткізе алуына, қажетті ақпаратты тиімді қолдана алуына ықпал етеді» [14, 352-б.]. Тапсырма орыс тілінде оқытатын жалпы білім беретін мектептердің 9-сыныбына арналған «Мектеп» баспасының оқулығынан алынды [15]. Эксперимент барысы 2 тақырыпты қамтиды, 5–6 тапсырмадан 14–15 сабаққа бөлінеді. Біз ұсынып отырған жаттығулар жүйесі ауызша сөйлеудің лексикалық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. «Сөздер сөйлеу ағымына түскенде ғана тілдік қатынас құралына айналады» деп ғалым Ф. Оразбаева айтпақшы, тілді меңгеруде коммуникациялық жаттығулардың маңызы зор [16, 121-б.]. Тілдік және сөйлеу жаттығуларының жалпы сандық қатынасы шет тілін меңгерудегі басымдық сөйлеу практикасына беріледі деген заманауи әдістеменің деректеріне сүйене отырып анықталды.

Оқушылардың лексиканы игеру үдерісінде лексикалық дағды қалыптастыру белгілі бір ретпен жүреді: біріншіден, лексика оқушылардың сөздік қорына ене бастайды; сөздерді мағынасымен үйлесімді сөйлеуде қолдана білу; екіншіден, лексиканы қолдану автоматтылыққа көшеді; үшіншіден, лексиканы қолдану іс жүзінде сабақта оқушылармен жетілдіріледі. Осы бірізділікке байланысты бастапқы кезеңде лексикамен жұмыс істеудің лексикамен танысу, алгоритмдік, шығармашылық кезеңдері бойынша жұмыс жүргіздік. Жүргізілген жаттығу жұмыстарының бірінші тобы лексикалық жаттығу, яғни теориялық мәліметтер пысықталып, сөздерді автоматты шығаруға қолданыс үстінде дағдыланады. Дұрысында, оқушылар сөздіктермен танысып, сөздікті пайдалану жұмысы оқу үдерісіндегі лексикалық ұғымдармен бірге жүргізіліп отырды. Мысалы, түсіндірме сөздікпен танысу, оларды пайдалану жұмысы лексикалық ұғымдармен жұмыс жасау барысында қарастырылды. Әрбір жаңа сөзді өткенде оқушылар сөздің лексикалық мағынасын сөздікте

қалай түсіндірілетін немесе өздері мағынасын аша алмаған сөздердің мәнін ұғу үшін пайдаланды. Мысалы, көпмағыналы сөздердің, омоним сөздердің берілу тәртібін, атап айтқанда, көпмағыналы сөздердің әртүрлі синонимі, әртүрлі антонимі болатыны түсіндіріліп, оған сай жаттығу жұмысын жасалды. Мысалы, қыңыр бала, қыңыр әңгіме деген тіркестерде қыңыр сөзіне бірде жуас, бірде оңай сөзі антоним бола алады (жуас бала). Ал синонимі де әртүрлі, айталық, қиын бала, қисық әңгіме.

Ал лексикалық жаттығулардың екінші тобы тілдің басқа салаларымен байланыстырылып жүргізілетін синтетикалық жаттығулар болды. Бұл жаттығуда лексикалық тақырыптан алған білімін бұрын өткен грамматика орфография, стилистика тарауларының материалдарымен байланыстыратын жаттығу түрлері берілді. Бұл жаттығулар оқушылардың лексикадан алған білімін жалпы тіл жүйесінде түсінуге, тіліміздегі орнын, қолданысын ұғынуға, содай-ақ өзге материалдарды еске түсіріп, қайталап отыруға мүмкіндік береді.

Ол үшін мына сияқты жұмыстар жүргізілді:

1. Берілген сөздердің лексикалық және грамматикалық мағыналарын табу. Мысалы:

- а) қызанақ, қияр, жуа, сәбіз.
- ә) үлкен, қызық, тәтті, жақсы.
- б) келу, кету, айту, жасау, жүзу.

Оқушылар үш топқа бөлінген сөздердің лексикалық мағынасын аша отырып, бірінші топтағы сөздердің зат атауы екенін, екінші топтағы сөздердің заттың белгісін, сынын білдіретін, үшінші топтағы сөздердің қимылды білдіретінін анықтап, зат есім, сын есім, етістікке жататынын түсіндіруі тиіс. Сол сияқты лексикалық мағынаны сөздің жасалу жолына, қолданылуына, шығу тегіне қарай ажырату да грамматикамен тығыз байланысты жүргізіледі.

2. Түбірлес сөздердің қай сөз табына жататындығын анықтау:

- а) Келісім, келісті, келіншек, келді.
- ә) Орын, орынша, орындық, орынды.
- б) Адам, адамдық, адамгершілік, адамсып.

Бұл тапсырма лексикалық мағына мен грамматикалық мағынаны ажыратуға дағдылануға мүмкіндік береді.

Грамматикамен байланысты жүргізілетін жаттығудың тағы бір түрі сөздің түрлену барысын немесе сөз жасау барысындағы айырмашылықтарын ажырату болып табылады. Мысалы белгілі бір сөзге септік, тәуелдік, жіктік жалғауларын жалғау арқылы лексикалық мағыналары салыстырылады. Оқушылар бұлайша түрленген сөздердің лексикалық мағынасы сақталып, грамматикалық мағынасында өзгерістер пайда болғанына көз жеткізеді. Бұл аталған жаттығу түрлері оқушылардың лексикалық мағынаны грамматикалық мағынадан ажыратуға көмектеседі, сөйтіп сөздердің қолданыс аясын жақсы меңгертіп, тәжірибелік дағдысы артады, жазу мәдениеті жетіле түседі. Ал стилистика саласымен байланысты жүргізілген лексикалық жаттығулар берілген сөздер мен сөз тіркестері қандай лексика-семантикалық топтарға, қайсысы қандай әдеби тіл стильдеріне жататындығын анықтауға арналды.

Тіл үйренудің келесі кезектегі мәтіннің мән-мағынасын түсіну дағдысын қалыптастыру кезеңінде бірқатар қиындықтар ортаға шығады. Бұл деңгейде тіл үйренуші «тыңдау» аспектісіне өтіп, осы бағытта өз дағдыларын жетілдіруге ұмтылады. Эксперимент барысында мәтінмен жұмысқа арналған тапсырмаларда сөйлеу дағдысын қалыптастыруға да басымдық берілді.

I Лексикалық дағдыларды қалыптастыру кезеңі

Дифференциалды жаттығулар.

Жаттығу мысалдары:

- 1) Мәтіннен осы тақырыпқа қатысты сөздерді табыңыз

2) Лексиканы бекіту кезеңі

II Қайталауға арналған жаттығулар.

Жаттығу мысалдары:

1) сөйлемді оқып, оған жалпы сұрақ қойыңыз және мәтінге қарамай сұраққа жауап беріңіз.

2) сөйлемді оқып, оған әртүрлі арнайы сұрақтар қойыңыз.

III Игерген лексиканы пысықтау кезеңі.

Трансформациялық ұсыныстар.

1) Сөйлемдерді өз сөзіңізбен қайта жазыңыз, жаңа сөздерді қолданыңыз

IV Рефлексия кезеңі

Сөйлеудегі лексиканы белсендендіруге арналған жаттығулар.

1) Мәтінді оқып, жоспарын құрыңыз.

2) Тақырып бойынша монологтік мазмұндама жасаңыз, міндетті түрде онда жаңа лексиканы қосыңыз.

Бұл жаттығулар лексикалық дағдыларды дамыту үшін ұсынылған мәтінге байланысты өзгеруі мүмкін. Сондай-ақ, тапсырмалар күрделілігіне байланысты орналастырылуы керек. Жұмыстың жалпылама кезеңінде екі топта да қорытынды бөлім өткізілді, оның мақсаты лексикалық дағдылардың даму деңгейіндегі өзгерістерді анықтау болды. Білім алушылардың қазақ тіліндегі лексикалық дағдыларының қалыптасу деңгейін толық зерттеу үшін біз қазақ тілі бойынша лексикалық материалды меңгеру деңгейін кезең-кезеңімен бақылауға мүмкіндік беретін лексикалық тест жүйесін әзірледік.

Тестілеу жүйесі тесттердің 2 түрін қамтиды:

1) «Берілген алты сөздің үшеуінің мағынасын оның мағынасына сәйкес келетін сөздің нөмірін жазу арқылы анықтаңыз». Тест әрқайсысында алты сөзден тұратын 5 блокқа (а, ә, б, в, е) бөлінеді. Мысал («Заң – қоғамның тірегі» тақырыбынан):

а) 1. «Ұлы Дала» _____ осы аймақтағы елдердің этникалық

2. Қазақ құқығы _____ құрамын құрады.

3. «Түркістан» _____ Көшпелі өркениеттің байтақ аймағы

4. Түркітекес халықтар және жер шарының Орталық Азия бөлігі

5. «Тұран» _____ қазақ халқының және барлық

6. Он мыңжылдық _____ көшпелі өркениеттің мәдени байлығы

Тестілеудің бұл түрі білім алушылардың лексикалық бірлікті тану және ажырату қабілетін, сөздердің аудармасы мен олардың мағыналарын білуін тексереді. Лексикалық бірліктерді тақырыпты толық аяқтағаннан кейін қаншалықты жақсы меңгергенін анықтайды.

2) тестілеудің екінші түрі барлық өткен тақырыптардың материалдарын пысықтауға және бекітуге арналған тапсырмалардың 4 түрін қамтиды:

1. Сөйлемге жетіспейтін сөздерді қойып шығыңыз. Берілген сөздерден таңдаңыз.

2. Мәтінді оқып, мәтін мазмұнына сай келетін сөзді табыңыз.

3. Сөйлемдерді түсініп оқып, логикалық реттілігі бойынша орналастырыңыз.

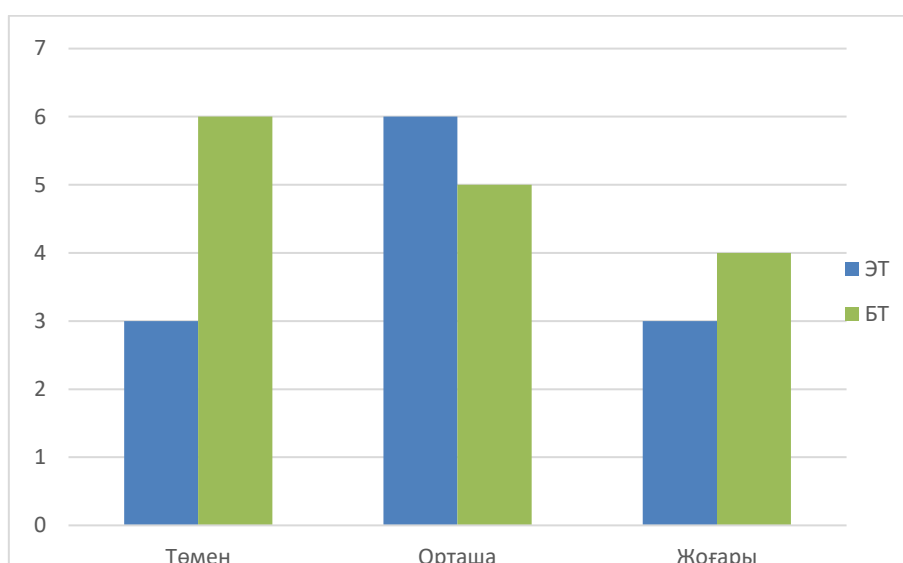
4. Мәтінге сәйкес келетін сөздерді өзіңіз жазып шығыңыз.

Тестілеудің бұл түрі келесі дағдылардың қалыптасу деңгейін анықтауға көмектеседі: сөйлемдердің мағынасын түсіну; мәтінді түсіну, сондай-ақ логикалық өзара байланысты сөйлемдер тізбегіндегі сәйкес келмейтін сөздерді анықтай алу мүмкіндігі; мұғалім көмегіне сүйенбестен тәуелсіз сөз қолдану қабілеті, қиялдың көрінісі.

Біздің тәжірибелік-эксперименттік жұмысымыздың мақсаты оқытудың жоғары сатысында лексикалық дағдыларды дамытуға бағытталған біз әзірлеген тапсырмалар кешенінің тиімділігін тексеру болды. Оқушыларды оқытуды аяқтағаннан кейін лексикалық дағдыларды дамытудың арнайы әзірленген әдістемесі негізінде тілді оқыту кезінде бақылау тексерісі жүргізілді. Оқушылар оқу процесінің мазмұнына сай жаттығулар жиынтығын орындады. Бақылау тексеруінің мақсаты тіл үйренудегі лексикалық дағдылардың даму

деңгейінің өзгеруін анықтау болды. Арнайы әзірленген әдістеме курсынан кейін эксперименттік топ бойынша жалпы орташа балл 22.2 бірлікті құрады. Бастапқы кезеңде орташа балл 19.04 болды. Осы мәліметтерге сүйене отырып, көрсеткіштер 3.16 баллға өсті, бұл оқу үдерісі кезінде лексикалық дағдылардың дамуын көрсетеді. Сондай-ақ, біз БТ-дағы бақылау тестілеуінің нәтижелерін талдадық. Бақылау тобының орташа баллдық көрсеткіші – 21.2. Анықтау кезеңіндегі орташа балл 21,4 болды. Алынған жалпы нәтижелердің көрсеткіші бойынша лексикалық дағдылардың даму көрсеткіші өскенін емес, кемігенін байқауға болады.

Егер алынған деректерді салыстыратын болсақ, эксперименттік жұмыстан кейін эксперименттік топтың студенттері қорытынды тапсырма жұмысын жақсы орындады деген қорытынды жасауға болады. Біз БТ және ЭТ-тарда лексикалық дағдылардың қалыптасу деңгейін көрсететін салыстырмалы диаграмма жасадық. Диаграмма 1-суретте көрсетілген.

1-сурет – БТ және ЭТ-та эксперимент жүргізгеннен кейін лексикалық дағдыларды қалыптастыру деңгейінің салыстырмалы диаграммасы

Диаграмма тіл үйрену кезінде лексикалық дағдылардың даму көрсеткіштері арасындағы айырмашылықты көрсетеді. Нәтижелерді талдау ЭТ-та лексикалық дағдыларды қалыптастырудың орташа және жоғары деңгейі бар оқушылар санының артқанын, ал лексикалық дағдыларды қалыптастыру деңгейі төмен оқушылар санының төмендегенін көрсетеді. Диаграммадан ЭТ оқушыларының негізгі бөлігінде тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізгеннен кейін лексикалық дағдыларды қалыптастырудың орташа деңгейі жоғарылағанын көруге болады. БТ-дағы тест нәтижелеріне сүйене отырып, кейбір оқушыларда лексикалық дағдылардың қалыптасу деңгейінің төмендеуі байқалды. Біз арнайы әзірленген жаттығулар жиынтығының тиімділігін анықтау үшін математикалық статистика әдісін қолдандық:

$BK = \frac{ЭТОБ}{БТОБ}$, мұндағы «ЭТОБ» – эксперименттік топтағы орташа балл, ал «БТОБ» – бақылау тобындағы орташа балл. Бұрын есептелгендей, бақылау жұмыстарын жүргізгеннен кейін ЭТ-дағы орташа балл 22.2 бірлікті, ал БТ-да 21.2 бірлікті құрады. Деректерді формулаға ауыстыра отырып, $біз = 1.04$ аламыз, бұл біз ұсынған жаттығулар жиынтығын жүзеге асырудың сәттілігінің дәлелі. $BK = \frac{22.2}{21.2} = 1.04$. Осылайша, біз арнайы әзірлеген тапсырмалар кешені тиімді деп қорытынды жасауға болады. Демек, біздің гипотезамыз, егер оқыту процесінде лексикалық сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмалар

жиынтығын қолдана отырып, біз жасаған әдістемені қолдансақ, оқу үдерісінде лексикалық дағдыларды қалыптастыру процесі сәтті болады деген болжам іс жүзінде расталды:

1. Егер оқыту процесінде әзірленген тапсырмалар кешені қолданылса, сөйлеуге үйрету кезінде лексикалық дағдыларды дамыту процесі сәтті болады деген гипотеза расталды.

2. Жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік оқыту «Қазақ тілі мен әдебиетін оқытудың типтік бағдарламасына» сәйкес жүзеге асырылды.

3. Біз әзірлеген тапсырмалар кешенінің тиімділігі (оқулықта берілген тапсырмаларды түрдендіру) оқушыларға орта мектептің жоғары кезеңінде сөйлеуге байланысты жаттығу түрлерін көбейту лексикалық дағдыларды дамытудың жоғары деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік берді.

Сондай-ақ оқу үдерісіндегі оқушының психологиялық кедергілерін анықтау үшін білім алушылардан сауалнама алынған еді. Сауалнама ЭТ, БТ оқушылары арасында жүргізіліп, білім алушылар сауалнамада 10 сұраққа жауап берді. Солардың ішінде маңыздыларына тоқталсақ, «Қазақ тілінде еркін коммуникацияға түсуге не кедергі?» деген сауалға көпшілігі лексикалық дағдыларды жақсы меңгерсе де, психологиялық қолайсыздықты сезінетіндігін айтқан (2-сурет).

«Қазақ тілінде еркін коммуникацияға түсуге не кедергі?»

2-сурет – «Қазақ тілінде еркін коммуникацияға түсуге не кедергі?» сауалнама сұрағының нәтижесі

«Мен үшін қолайлы тапсырма түрі?» деген сұраққа сауалнамаға қаытсушылардың 74%-ы «тест тапсырмасы» тапсырма түрін таңдаған. «мазмұндап айту» нұсқасын таңдаған респонденттердің көрсеткіші өте аз – 15%-ды құрады. 9% «Мәтінді дауыстап оқу» десе, 2% «Басқа жауап» нұсқасын таңдаған (3-сурет).

3-сурет - «Мен үшін қолайлы тапсырма түрі?» сауалнама сұрағының нәтижесі

Оқушылардың оқу материалын игеруде грамматикалық немесе лексикалық тапсырмалардың қай түрі қиындық туғызатындығын анықтау үшін мынадай сұрақтар қойдық: «Тапсырмаларды орындауда жиі қателесемін:» деген сауалға 72% оқушы қосымшаларды жалғауда қиналатындығын айтса, 23% респонденттер «сөздердің мағынасын дұрыс түсінбеуден» көп қатенің орын алатындығын белгілеген. Ал қалған 5%-ы грамматикалық та, лексикалық та тапсырмалардан қиналатындығын көрсеткен (4-сурет).

4-сурет – «Тапсырмаларды орындауда жиі қателесемін:» сауалнама сұрағының нәтижесі

Сондай-ақ білім алушылардың оқу пәніне деген қызығушылығын арттырып, пәнді жақсы игеруге ықпал ететін тапсырма түрін анықтау үшін «Тақырыпты түсіну жеңіл, тапсырманы орындау оңай, егер ...» деген сауалға респонденттердің 55%-ы «тапсырмаларды ойын түрінде түрлендірсе» деп жауап берсе, 38%-ы «оқулықтағы тапсырма түрлері» деген нұсқаны таңдаған. Ал қалған 7% респонденттер «диалог түріндегі тапсырмаларды орындаған қызықты», «ауызша тапсырмаларды орындау оңай, уақыт аз кетеді», «барлық тапсырма маған қиын» деген сияқты өз нұсқаларындағы жауаптарын жазған (5-сурет).

5-сурет – «Тақырыпты түсіну жеңіл, тапсырманы орындау оңай, егер ...» сауалнама сұрағының нәтижесі

Сауалнамаға сәйкес мынадай қорытынды шығаруға болады: лексикалық құзыреттіліктің жоғарғы деңгейін меңгерген балаларда негізгі лексикалық дағдылар толық қалыптасқан, бірақ психологиялық қолайсыздықты сезінеді. Ауызша немесе жазбаша сөйлем құрау үшін олар жеткілікті дәрежедегі білім мен дағдыларға ие, алайда олар өз біліміне сенімсіз болғандықтан қателік жасаудан қорқады.

Лексикалық дағдыларды дамытудың орташа деңгейінде, оқушылар сөздерді жаттай алады, мағынасын түсінеді, бірақ соны қолдануға байланысты қиындықтарға тап болатынын байқадық. Лексикалық дағдылары қалыптаспаған оқушылардың сөйлеу тәжірибесі де жеткіліксіз екендігі дәлелденді. Лексикалық дағдысының даму деңгейі төмен оқушылар бір уақытта лексикалық және грамматикалық қиындықтарға тап болатынын анықтадық.

Алынған нәтижелерді сараптай келе, қазақ тілі сабақтарында лексикалық дағдыларды қалыптастыруда кездесетін қиындықтарды төмендегідей етіп топтастырдық:

1. Лексикалық және грамматикалық материалдарды игерудегі қиындықтар;
2. Жаттығулардың жекелеген түрлерін орындаудағы қиындықтар;
3. Айтылым кезіндегі қиындықтар (септік жалғауларын қате жалғау, сөз тіркестерін орынды жұмсамау, сөйлемді дұрыс құрай алмау, т.б.);
4. Тындалым кезіндегі қиындықтар (ауызша сөйлеуді қабылдау);
5. Жазылым кезіндегі қиындықтар;
6. Оқушылардың өздері айтқан қиындықтар. Оқушылардың басым бөлігі айтылым барысы қиын соққанын айтады. Сонымен қатар, оқушылар тапсырма барысында қолданылған мәтіндердің мазмұнын түсінгенімен, оны баяндап жеткізе алмайтындығын немесе сұрақтарға жауап бере алмайтындығын айтты. Яғни, лексикалық дағдыларды меңгеру автоматизм деңгейіне көтерілмесе айтылым барысында қиындықтар кездесе беретіндігі сөзсіз.

«Лексикалық құзыреттілік тілдер үшін жалпы Еуропалық анықтамалық жүйеде лексикалық бірліктерді білу және лексикалық, грамматикалық элементтерден тұратын сөздік қорды пайдалану мүмкіндігі ретінде анықталады» деп жоғарыда айтқанымыздай, жүргізілген эксперимент нәтижесі де сөздік қордағы сөздерді коммуникацияда қолданбай лексикалық дағдылардың қалыптаспайтынын растады.

Қорытынды

Қорыта келе, қазақ тілін оқытуда лексикалық дағдыларды қалыптастырудың әдістемесі бойынша зерттеу жұмысы мақсаттарына қол жеткізді. Яғни біз мектеп оқушыларына қазақ тілін оқытуда толық қалыптасқан лексикалық дағдыларсыз нәтижелі оқу үрдісін жүргізу мүмкін емес деген болжамды растадық. Жоғары сынып оқушыларының лексикалық дағдыларының қалыптасу деңгейін бағалау мен еркін қарым-қатынасқа түсуде лексикалық дағды қалыптастырудың маңызын ашу үшін жүргізілген әдістемелік эксперимент нәтижелерінің талдауына сүйене отырып, біз мынадай қорытындыға келдік: лексикалық дағдыларды меңгеру автоматизм деңгейіне көтерілмей, сол тілде еркін қарым-қатынас жасауда қиындықтар кездесе береді. Қазақ тілін үйрену кезінде лексикалық дағдыларды қалыптастырудың негізгі критерийлері: ситуацияларда белгілі бір сөздерді қолданудың орындылығы; диалог кезінде синонимдік сөздерді тез таңдау мүмкіндігі; ауызша және жазбаша тілдегі лексикалық қателердің саны.

Оқу сабақтарында лексикамен танысу, алгоритмдік, шығармашылық кезеңдерді ескере отырып, жаттығулар кешенін енгізіп, сондай-ақ тестілеу жүйелерін қорытынды сабақтарда түрлендіріп пайдалану арқылы оқытуды нәтижелі етуге болады. Ал жүргізілген сауалнама негізінде оқушылардың лексикалық тапсырмаларды орындау барысында кездесетін қиындықтар мен психологиялық қолайсыздықтарды анықтадық. Сауалнама нәтижесі бойынша лексикалық дағдыларды дамытудың орташа деңгейі қалыптасқан балалар зерттелетін лексикалық материалды қолданумен байланысты қиындықтарға тап болады.

Өйткені ондай білім алушыларда лексика тиісті дәрежеде игерілмеген, сөйлеу тәжірибесі жеткіліксіз. Сонымен қатар бірқатар теориялық және практикалық тұжырымдар жасалды. Атап айтқанда, лексикалық дағдылар дегеніміз – айтылым немесе жазылым барысында лексиканы дұрыс қолданудағы оқушылардың қабілеттері деген тұжырым жасауға болады. Лексикалық дағдылар лексикалық құзыреттілікті қалыптастырудың негізі болып табылады. Өз кезегінде, лексикалық құзыреттілік дегеніміз баланың лексикалық дағдыларын қалыптастыруға және шоғырландыруға бағытталған құзыреттілікті білдіреді. Лексикалық дағдылардың практикалық маңыздылығы сөйлеудің негізгі компоненттерін дұрыс пайдалану, қарым-қатынасты дұрыс құру, өз ойын білдіру және оларды сұхбаттасушыға жеткізу үшін қажетті құралдарды таңдау қабілетінен тұрады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Railianova V. Methods of foreign language teaching: psychological context // «Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Психологія». – 2020. – №11. – С. 136–140.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. Изд. 5, испр. – М.: Издательство «Лабиринт», 1999. – 352 с.
3. Шабельникова В.К. Психика – функциялық жүйе: оқу құралы / Ауд. С. Бердібаева. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 248 с.
4. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы. – Алматы: ҚазХҚжӘТУ, 2010. – 324 б.
5. Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатынас: теория және әдістемесі. – А.: Білім, 2000. – 208 б.
6. Kazhan Y.M.et al. The use of mobile applications and Web 2.0 interactive tools for students' German-language lexical competence improvement. – 2020.
7. Chorna O.V., Hamaniuk V.A., Uchitel A.D. Use of YouTube on lessons of practical course of German language as the first and second language at the pedagogical university // CTE Workshop Proceedings. – 2019. – Т.6. – С. 294–307.
8. Laufer B. The development of passive and active vocabulary in a second language: Same or different? // Applied linguistics. – 1998. – №2. – Т. 19. – С. 255–271.
9. Aguado K. Evaluation fremdsprachlicher Wortschatzkompetenz: Funktionen, Prinzipien, Charakteristika, Desiderate // Fremdsprachen lehren und lernen – 2004. – №33. – P. 231–250.
10. Миньяр-Белоручев Р.К. Методический словарь. Толковый словарь терминов методики обучения языкам. – М.: Высшая школа, 1996. – 240 с.
11. Коростелев В.С. Основы функционального обучения иноязычной лексике. – Воронеж: ВГУ, 1990. – 157 с.
12. Henriksen B. Three dimensions of vocabulary development // Studies in second language acquisition. – 1999. – №2. – Т. 21. – С. 303–317.
13. Сиземина А.Е. Методика развития лексической компетенции студентов лингвистического вуза на основе формирования мотивационной базы обучения (английский язык): автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Н. Новгород, 2009. – 22 с.
14. Бердіқұлова А., Қапантайқызы Ш. Тіл үйретуде оқылым дағдысын қалыптастыру мәселесі жайында // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2022. – №4 (126). – Б. 351–361. <https://doi.org/10.47526/2022-4/2664-0686.30>
15. Косымова Г., Бисенбаева М., Каримова Г., Каратаев Н. Қазақ тілі мен әдебиеті. Учебник для 9-кл. общеобразоват. шк. с рус. яз. обучения. – Алматы: Мектеп, 2019. – 208 с.
16. Оразбаева Ф.Ш. Айтылым әрекетіндегі сөздің қатысымдық қызметі // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың хабаршысы. – 2021. – №1 (75). – Б. 117–122. <https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.20>

REFERENCES

1. Railianova V. Methods of foreign language teaching: psychological context // «Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostrozka akademiia»: serii «Psihologiya». – 2020. – №11. – S. 136–140.

2. Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech [Thinking and speech]. Izd. 5, ispr. – M.: Izdatelstvo «Labirint», 1999. – 352 s. [In Russian]
3. Shabelnikova V.K. Psihika – funkciialyq juie [Psycho-functional system]: oqu quraly / Aud. S. Berdibaeva. – Almaty: Ana tili, 1998. – 248 s. [In Kazakh]
4. Qunanbaeva S.S. Qazirgi shettildik bilim berudin teoriiasy men praktikasy. – Almaty: QazHQjATU, 2010. – 324 b. [In Kazakh]
5. Orazbaeva F.Sh. Tildik qatynas: teoriia jane adistemesi. – A.: Bilim, 2000. – 208 b. [In Kazakh]
6. Kazhan Y.M.et al. The use of mobile applications and Web 2.0 interactive tools for students' German-language lexical competence improvement. – 2020.
7. Chorna O.V., Hamaniuk V.A., Uchitel A.D. Use of YouTube on lessons of practical course of German language as the first and second language at the pedagogical university // CTE Workshop Proceedings. – 2019. – T.6. – S. 294–307.
8. Laufer B. The development of passive and active vocabulary in a second language: Same or different? // Applied linguistics. – 1998. – №2. – T. 19. – S. 255–271.
9. Aguado K. Evaluation fremdsprachlicher Wortschatzkompetenz: Funktionen, Prinzipien, Charakteristika, Desiderate // Fremdsprachen lehren und lernen – 2004. – №33. – P. 231–250.
10. Miniar-Beloruhev R.K. Metodicheskiy slovarik. Tolkovyi slovar terminov metodiki obucheniia iazykam. – M.: Vysshaya shkola, 1996. – 240 s. [In Russian]
11. Korostelev V.S. Osnovy funktsionalnogo obucheniia inoiazychnoi leksike. – Voronej: VGU, 1990. – 157 s. [In Russian]
12. Henriksen B. Three dimensions of vocabulary development // Studies in second language acquisition. – 1999. – №2. – T. 21. – S. 303–317.
13. Sizemina A.E. Metodika razvitiia leksicheskoi kompetentsii studentov lingvisticheskogo vuza na osnove formirovaniia motivatsionnoi bazy obucheniia (angliiskiy iazyk): avtoref. dis. ... kand. ped. nauk. – N. Novgorod, 2009. – 22 s. [In Russian]
14. Berdiqulova A., Qapantaiqyzy Sh. Til uiretude oqylym dagdysyn qalyptastyru maselesi jaiynda // Iasau universitetinin habarshysy. – 2022. – №4 (126). – B. 351–361. <https://doi.org/10.47526/2022-4/2664-0686.30> [In Kazakh]
15. Kosymova G., Bisenbaeva M., Karimova G., Karataev N. Qazaq tili men adabieti. Uchebnik dlia 9-kl. obsheobrazovat. shk. s rus. iaz. obucheniia. – Almaty: Mektep, 2019. – 208 s. [In Kazakh and Russian]
16. Orazbaeva F.Sh. Aitylym areketindegi sozdin qatysymdyq qyzmeti // Abai atyndagy QazUPU-dyn habarshysy. – 2021. – №1 (75). – B. 117–122. <https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.20> [In Kazakh]